

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 138 2017

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Sigrid Schottenius Cullhed (recensioner)

Biträdande redaktör: Annie Mattsson och Camilla Wallin Bergström

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2018 och för recensioner 1 september 2018. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-37-7

ISSN 0348-6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2018

grann, kunnig och nyanserad. Med andra ord visar sig projektet vara i allra högsta grad möjligt och genomförbart.

Vilket är då studiens resultat? Hur ligger det egentligen till med modernisternas prosa och expressionismen? Jo, Hermansson konstaterar avslutningsvis att fiktionsprosan lämpar sig mycket väl för expressionistiska uttryck. Det finns ingen anledning att införa expressionism som ett separat epokbegrepp i nordisk litteraturhistoria, menar hon, men dess förekomst utgör en väsentlig del av prosamodernismens etablering. För att riktigt förstå den sistnämnda, måste även expressionismens litterära prosatexter uppmärksammas, analyseras och kontextualiseras. Och det är precis vad *Modernisternas prosa* och *expressionismen* bidrar med. Gunilla Hermanssons undersökning har gjort oss avsevärt klokare.

Paul Tenngart

Göran Hägg, *Sanningen är alltid oförskämd. En biografi över August Strindberg*. Norstedts. Stockholm 2016.

Det är med stort självförtroende och ett därur alstrat gott humör som Göran Hägg, i vad som skulle komma att bli hans sista bok, tar sig an Strindbergs liv och leverne. Självförtroendet innebär att han närmast lustfyllt avfärdar eller angriper stora delar av den akademiska strindbergsforskningen – men kanske sker det utan att Hägg riktigt ser att han just därmed fogar in sig i strindbergsmaskinen: varje biografi måste på något vis markera mot föregångarna. För maskinen arbetar onekligen på: de senaste åren, och då särskilt jubileumsåret 2012, har sett en smärre flod av mer eller mindre biografiska arbeten om ”titanen”: hit hör biografier av Göran Söderström, Stefan Wildhe, Sue Prideaux, och andra, liksom arbeten om Strindberg som utan att vara regelrätta biografier ändå baseras på det levda livet, och då av Björn Meidal och Bengt Wanselius, Elena Balzamo och andra. Jag har själv, motvilligt, bidragit till fältet genom att skriva om Strindberg i *Svenskt Biografiskt Lexikon*.

Uppenbarligen delar många Häggs ståndpunkt om det orimliga i att läsa Strindberg utan ”biografiskt intresse”. Men det intresset kan definieras och sättas i arbete på radikalt olika sätt. I själva verket, hävdar Hägg, är vad Sven Delblanc en gång kallade ”kalsongforskning” just i ”fallet Strindberg mer be-

fogat än beträffande de flesta jämförbara storheter.” Häggs bidrag till traditionen formulerar han själv som en o censurerad levnadsteckning, vilken får antas motsvara den ”skamlösa öppenhet” (13) som enligt Hägg genomsyrar det strindbergiska författarskapet. Samtidigt avfärdas Brandells kanoniska fyrbandsbiografi *Strindberg. Ett författarliv*, 1983–1989, som en ”aningen osovrad och mycket illa skriven materialsamling” (418), därtill präglad av Brandells ”ständiga tendens att snygga upp eller släta över Strindbergs beteenden”. Häggs program är annorlunda – och redan titeln på hans studie pekar mot denna vilja att skriva strindbergskt: *Sanningen är alltid oförskämd. En biografi över August Strindberg*. Om denna titel kan man konstatera att den citerar *Mäster Olof*, där Olofs replik riktas mot makten i skepnad av biskopen Måns Rikmar, och i undertiteln kan man notera hur adverbet skänker levnadstecknaren en upphöjd maktposition i förhållande till objektet. Det finns anledning att återkomma till dessa aspekter av biografiskt litteraturarbete.

Men innan dess skall sägas att Hägg skrivit en ofta rolig och medryckande romanesk biografi om Strindberg: det goda humöret präglar texten och ger den fart och fläkt. Den sträcker sig mellan en inplacering av ”verk och personspsykologi i sitt dåtida sammanhang” och en vilja att omvärdera vad som då kunde te sig som ”bisarra inslag” och göra dem ”förklarliga” (15). Samtidigt fasthåller Hägg att titanen faktiskt hamnade i ”groteska orimligheter” vilka sanningssägaren Hägg, till skillnad från de akademiska föregångarna, inte tänker låta sjunka undan i tystnad. Han har onekligen också en poäng i kritiken av ”standardverken”: de koncentrerar sig på ”idémässiga influenser och biografiska vittnesbörd” (15). Men inte oväntat hamnar Hägg själv precis där, och jag vill nog mena att det är genrens problem som här framträder: läser verkligen biografiförfattaren? Eller gör han eller hon något annat?

Häggs framställning styrs alltså retoriskt av viljan till sanningssägande – men vi kan vara säkra på att nya biografier återigen kommer att resa nya sanningsanspråk. Det är inte i retoriken sanningen om Strindberg finns. Häggs sanningar kombineras med ett par genomgripande teser. En tycks mig övertagen från Jan Myrdal och handlar om hur Strindberg också i sitt mest utmanande skrivande är så ”extremt vanligt”. Eller i Myrdals formulering: ”Strindberg är som män i Sverige mest. Bara lite mer så.” (*Johan August Strindberg*, 2000, 16) Den

tesen är ytterst en kommersiell legitimering av biografins vara: vanligheten delar Strindberg med oss alla, och alltså angår hans liv oss alla, varför vi alla också bör köpa biografins pekuniärt och intellektuellt. Vanlig och likaså övertagen är tanken om Strindbergs alltför stora kärlek till alkoholen, en kärlek som nog får kallas alkoholism även om sanningsägaren Hägg tvekar om diagnosen. Men det är just en diagnostisk diskurs som Strindberg – återigen! – skrivs in i, om än med förhållandevis lätt hand, utan bombastiska anklagelser. Intressantare är en rolig psykologisk hypotes om Strindbergs förmåga att vantrivas: ”att vara kinkig på det viset är plågsamt för den drabbade men nyttigt för den nyskapande författaren.” (87) Mer tveksam är nog tesen om Strindbergs ”avundsvärda oförmåga att skämmas” (275): här blir psykologin alltför gottköpsaktig.

Häggs framställning kan alltså under sanningsretoriken ses som driven av en vilja att tillgängliggöra Strindberg. Det sker då inte genom starka läsningar av verken, utan genom att vanlighetens diskurs låter snusförnuflet tala: Hägg excellerar i påståenden om hur det var då och hur det är nu. Så lever vi än idag i *Det nya riket*: ”Vi möter fortfarande Ballhorn överallt i kulturliv och humanistisk forskning. Här finns sedlighetsentreprenörerna, som numera opererar med andra moraliska måttstockar men fortfarande efter samma grundprincip. ’Kapten Klänning’ kunde vara påhittad av Strindberg.” (108 f.) Säkert använder vi alla litteraturen på det viset: som ett sätt att förstå vår egen tid. Men Hägg går med sin rastlösa pedagogiska iver och hemsnickrade psykologi lite för långt – eller inte tillräckligt långt: ”Kanske är det helt enkelt ett allmänmanligt sexbeteende.” (37) En sådan formulering, ekande av den myrdalska vanligheten, förankrar sannerligen inte framställningen i dåtida villkor, och inte heller i nutida: manlighet har nog sina historiska villkor... Hägg förmår lika lite som sina biografiska föregångare urskilja hur ett författarskap kan aktualiseras: han försöker göra det med mer eller mindre godtyckliga parallelliseringar mellan då och nu och hans påpekande att en hund (en typ av varelse som Strindberg hjärtligt avskydde) i åttiotalets tv-serie ”Varuhuset” hette ”Strindberg” (80) pekar snarare mot den briljante levnadstecknaren, och hans sanningsdrivna uppriktighet, än mot den vars liv skulle tecknas. Tyvärr sker här alltså ingen aktualisering i form av någon analys av litterärt formspråk, som Hägg själv anklagar forskningen för att underskatta vikten av. En så-

dan analys kräver naturligtvis en läsning av en typ som kalsongforskningen inte riktigt mäktat med, och som den biografiska dramaturgin motsätter sig.

Sanningsdiskursen perforeras också av de ideologiska markeringarna av osäkerhet – ord som ”torde”, ”möjligen”, ”tycks”, ”kanske” är frekventa, samtidigt som Strindberg är den mest dokumenterade av svenska författare och reservationerna och osäkerheten uttrycker i själva verket hur den psykologiserande diskursen arbetar med att jämställa då och nu: ”Kanske är det helt enkelt ett allmänmanligt sexbeteende.” (37) Strindberg får alltså något av en dubbelnatur sig tillskriven: både vanlig och ovanlig, och då dessutom både *väldigt* vanlig och *väldigt* ovanlig. Den paradoxen är genrens, förstådd i enlighet med ordbokens definition ”historisk disciplin som behandlar (mera märkliga) personers lefnad” (SAOB). Men varje strindbergsbiografi vittnar om hur svårt det är att göra författarlivet till något mera märkligt, och även Häggs framställning lider av detta representativitetsproblem.

Dessa Häggs parallelliseringar med nutiden och med läsarens eventuella erfarenheter fungerar nog uppiggande i strindbergsmaskinens malande. Och hans framställning är verkligen inte utan poänger: det är lätt att dela Häggs avsky för några av Strindbergs dåtida kritiker (”Möjligen är det ett rent sammanträffande att alla Strindbergs fyra främsta vedersakare omsider blev nazister”, 401), och jag gillar hans uppvärdering av sena texter som *Stora landsvägen*, hans betoning av Emilie Flygare-Carléns betydelse för Strindberg borde utvecklas, liksom tanken om titanens humor. Och jag citerar gärna Hägg när han citerar en brevskrivande Strindberg ansatt av svåra magsmärtor och påtvingad askes: ”Med fasta och nykterhet följa klenmod, rentaffeghet.” (403)

Mina instämmanden och avståndstaganden kan naturligtvis vara godtyckliga, och nästa läsare kan hitta helt andra punkter och linjer att förhålla sig till. Men vittnar inte detta snarare om ”[1]åga fordringar, förbryllande upplägg och totalt godtycke i betygssättningen” (44) som Hägg karaktäriserar den humaniora han mötte som student och antyder fortfarande gäller? Säkert är det så – men har det inte i så fall också att göra med den biografiska framställningen som sådan och dess oförmågor?

Nej, jag försöker inte avskaffa författarbiografen vare sig i dess populära eller vetenskapliga utformning, det går inte att avsäga sig kunskap genom sådana generaliseringar. Man får gärna fantisera om berömda personers levnadslöpp, biogra-

fier om okända personer kan öppna nya fönster mot historien. Kritiken av den biografiska litteraturforskningen är välkänd, liksom den starka återkomst som författarbiografin gjort i offentligheten. Men jag vänder mig mot levnadsteckningens rationalisering av ett levtt liv till *berättelsen* om detta liv. I den mån levnadsteckningen utvecklar det levda livet som en sammanhängande bana kommer den att ljuga, och tvärt emot dess egna sanningsanspråk kommer den att *konstruera* ett liv. Den konstruktionen innebär alltid en anpassning av materialet till en dramaturgisk mall som genren tillhandahåller. Mycket riktigt, om den litterära biografien är en konststart, som en läsvärd antologi hävdar redan i titeln – *The Art of Literary Biography*, ed. John Batchelor, Oxford 1995 – så kan man också tala om dess poetik, som Michael Benton i *Towards a Poetic of Literary Biography*, Basingstoke 2015. Om så är fallet, blir sanningsanspråken svårare att upprätthålla och frågan om biografien måste ställas som en fråga också om hermeneutik: biografien inte bara skapar författare, utan tolkar dem också. Men när den gäller författare så kan levnadsteckningen bli en läsning bara när den upphör att teckna livet: det är en knutpunkt som allt biografiskt skrivande måste vrida sig kring. Säkert finns det intellektuellt tillfredsställande lösningar på det dilemma jag vill antyda, lösningar som alltså måste försöka bryta med det narrativa monopolet och den maktställning över livet som levnadstecknaren tillförsäkrat sig själv. Den maktställningen innebär att det levda livet förkortas radikalt (att läsa boken tar inte hela livet...), att likt och olik definieras, att visst blir tryckt och annat förblir otryckt: biografien tenderar alltid till sortering, klassifikation och definition, också under skenet av sanningsvilja och uppriktighet. Det som biografiboken anger som sanningsvilja och sanningskärlek är kanske snarare att förstå som ett dokumentationens begär: begäret att nagla fast och därmed en gång för alla bestämma formen för författarlivet – och skulle någon protestera finns det alltid ett dokument och en dokumentation att hänvisa till. Inte minst Strindberg verkar dessutom tillhandahålla alla nödvändiga dokument.

I Strindbergs receptionshistoria pågår en ständig kamp mellan självbiografi och biografi – allt tycks ju redan stå i de av Strindberg själv författade texterna, varför levnadstecknaren för att legitimera sin framställning måste beslå Strindberg med felaktigheter, vagheter, nödlögner, beskyddanden, eller rentav mytologiseringar. Vilket blir pro-

blematiskt eftersom biografien själv lever av Strindbergs påstådda hänsynslöshet och sanningsvilja. I en talande manöver framhåller Hägg att Strindbergs brev är en "fantastiskt ärlig källa till känslor och vanor, men om sakförhållanden skarvar skribenten hela tiden" (200). Alltså tolkar biografiförfattaren, men utan att ägna den hermeneutiska problematiken någon särskild uppmärksamhet. Och är då inte risken akut att objektet för levnadsteckningen anpassas till och infogas i tvingande normativa ordningar: "Kanske är det helt enkelt ett allmänmanligt sexbeteende." (37) Jag har nu, som läsaren noterat, använt samma citat tre gånger: det är för att understryka en monoton normalisering som återkommande retoriskt grepp och samtidigt styrande tankefigur i Häggs framställning. Det är med denna typ av formuleringar som Strindberg påtvingas en fixerad identitet som ges förklarande potential i relation till hans författarskap.

"Fråga mig inte vem jag är", skrev Michel Foucault, "och säg inte åt mig att förbli den jag är: det är en mantalsskrivningsmoral, det är den som bestämmer över våra identitetspapper. Men den skall lämna oss i fred när det gäller att skriva." (*Vetandets arkeologi*, rev. sv. övers. 2002, 32) Men biografiskrivaren gör just det när han eller hon infogar sig i genrems mer polisiära former: kontrollerar pappren, fastställer identiteter – och moraliserar. Foucaults eget försök till lösning av problemet var att låta sig intervjuas anonymt, och då själv ställa frågorna – han var den "maskerade filosofen": "eftersom du inte vet vem jag är kommer du inte att frestas söka efter mina skäl för att säga det som du nu läser; du kan nöja dig med att säga dig helt enkelt: det är riktigt, det är fel. Jag gillar det, jag gillar det inte. Punkt slut." ("Den maskerade filosofen", i *Diskursernas kamp* 2008, 14)

Låter det för enkelt? Men det vore kanske skönt att någon gång få slippa undra hur Strindberg var och mädde när han skrev sina texter, och istället bara läsa dem...? En "biografi-bok" definieras av SAOB som "bok i hvilken fångars lefnadsdata antecknas". Att döma av mängden sådana böcker om Strindberg måste han ha begått en rad grova brott, och som återfallsförbrytare måste Strindberg följaktligen spärras inne igen. Är det inte den beska sanningen om alla dessa strindbergsbiografier?

Ulf Olsson